

DODATEK K ZGODOVINI LOŠKE PAPIRNICI

V članku Loška papirnica¹ sem omenil, da za hišo, v kateri je delovala papirnica (Stara Loka 64), ni ohranjenega jožefinskega katastra iz leta 1789. Zato sem lahko sledil lastnike te hiše oziroma kajže le po zemljiški knjigi iz začetka 18. stoletja, kar pa je pomenilo veliko praznino v dogodkih — od leta 1770 do okoli leta 1800, ko so nastavili zemljiške knjige v loškem gospostvu. Hotel sem ugotoviti, kaj je bilo z lastništvom kajže v tem obdobju, zato sem v arhivu loškega gospostva, ki ga hranijo v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani, pregledal protokole podložniških listin. Precej knjig protokolov ni ohranjenih, kljub temu pa sem našel tri listine, ki razkrivajo posestne razmere v tem obdobju, ena od teh pa je za nas novost — povezuje propad loške papirnice z goričansko papirnico.

Novi lastnik loške papirnice

Johann Schwerer, papirničar, ki je bil leta 1788 lastnik goričanske papirnice,² je 17. maja 1785 zamenjal kajžo in vse pripadajoče, razen priprav in orodja, ki je pripadalo papirnici v tej hiši (Stara Loka 64 — v pogodbi zapisano Virloh 46). Kajžo je zamenjal za gozd pod Zaplanikarjevo njivo, ki ga je imel v lasti Gregor Hafner. Ker pa je bila vrednost kajže nekoliko višja, je moral Hafner plačati Schwererju še 300 goldinarjev.³ Les je papirničar potreboval v svoji papirnici na Ladji pri Goričanah, ob levem bregu Sore.

Pisar je najprej pričel pisati za kajžo in vse pripadajoče kupno pismo, ki pa ga je nehal pisati že po uvodu, in je vse skupaj prečrtal. V njem pa je zanimiva zabeležka, da bo Schwerer naprave in orodje papirnice odnesel s sabo.⁴ Nič ne piše kam, vendar vemo, da je bil leta 1788 lastnik goričanske papirnice, zato je lahko sklepamo, da je vse skupaj odpeljal v Goričane.

Gregor Hafner, kajžar v Stari Loki 64, pa je kajžo (bivšo papirnico) 1. septembra 1787 predal najstarejšemu sinu Mihi. Skupaj s kajžo mu je predal tudi mlin, kar pomeni, da se je vodno kolo papirnice ohranilo za pogon mlina za žito.⁵ Predaja je bila opravljena zato, ker se je najstarejši sin kmalu potem poročil. Poročno pismo ima namreč datum 3. september 1787,⁶ poroka pa je bila 10. septembra 1787.⁷

V vseh dosedaj znanih tabelah in zapiskih izgine loška papirnica (tretja v tedanjem času na Kranjskem) takoj po letu 1770. V opisu zgodovine loške papirnice v Loških razgledih 1985 sem se pridružil mnenju dr. Šorna, da je loška papirnica propadla po letu 1770.⁸ Zaradi papirniškega mojstra, lastnika loške papirnice do leta 1785, pa se mi zdi propad vprašljiv, posebno še zato, ker ne vem, od kdaj je bil Schwerer lastnik loške papirnice. Zanima nas, ali je kljub vsemu Schwerer v loški papirnici izdeloval papir ali ne.

Pregledovati sem pričel rojstne knjige starološke fare, čeprav nisem pričakoval, da bi Schwerer še imel otroke, saj ocenjujem, da je imel ob prodaji

Ročna izdelava papirja (lesorez s konca 17. stoletja — Švica)

loške papirnice že okoli 50 let (ocena temelji na starosti žene in času prodaje goričanske papirnice).⁹ Lahko pa bi Schwerer v rojstnih knjigah nastopil kot boter, saj je moral biti kar premožen. Rojstne knjige sem pregledoval vključno z letom 1771, ko naj bi loška papirnica propadla.

V rojstni knjigi je vpisano rojstvo deklince Mice z dne 29. januarja 1773 v Papirnici (in der Papier mihll) št. 64. Oče je Anton Gruntner, mati pa Marija Ana (rojena Schwerer).¹⁰

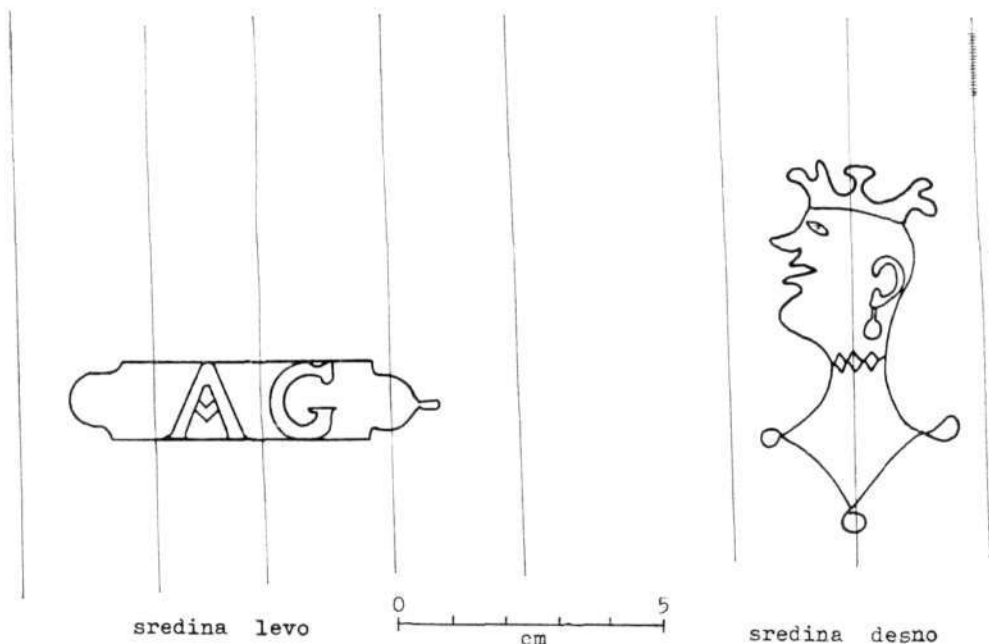
V Papirnici (in der Păpier Mùhl) se je 20. aprila 1774 v hiši št. 64 rodil sin Jožef očetu Antonu Grunthnerju in materi Mariji Ani (njen oče je Ludvik Schwerer).¹¹

Ti dve rojstvi pa sta tudi vse, kar sem našel v obdobju 1770 do 1785. Pri obeh rojstvih Johann Schwerer ni bil boter, kar pomeni, da pač takrat ni bil v loški papirnici (najbrž bi bil boter glede na družinsko vez Grundner-Schwerer). Pri obeh rojstvih tudi ni vpisan poklic očeta, tako da ne moremo iz tega dobiti nič oprijemljivega. Poleg tega ni noben papirničar boter pri rojstvih otrok v vasi Papirnica v tem obdobju.

V tem obdobju torej prebiva v papirnici Anton Grundner (Gruntner), za katerega ne vemo, ali je papirničar ali ne, in lastnik papirnice leta 1785 Johann Schwerer. Zanj pa ne vemo, od kdaj je lastnik loške papirnice. Za čas, ko je bil lastnik loške papirnice Schwerer, si ne moremo pomagati niti s filigranografijo (vedo o vodnih znakih v papirju), saj je po naših arhivih za to obdobje razširjenega precej papirja z vodnim znakom, v katerem so inicialki papirničarja IS. Inicialki bi lahko pomenili Johann Schwerer, lahko pa tudi inicialka kateregakoli papirničarja od tistih papirnic v avstrijskih deželah, za katere vemo, da so uporabljale takšen vodni znak. Za čas, ko je bil lastnik loške papirnice Schwerer, torej ne moremo ugotoviti, ali je izdeloval papir ali ne.

Preostane nam samo še Anton Grundner. Čudno se nam zdi, kaj bi delal tujec v papirnici, če ne bi bil papirničar. Dvomimo, da bi prišel v loško gospostvo zato, da bi užival tretjino hube nekaj časa, potem pa zopet odšel iz loškega gospostva.

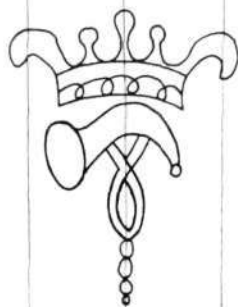
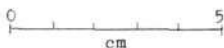
Pri pregledovanju vodnih znakov sem večkrat zasledil vodni znak, na katerem je bila mitra (škofovsko pokrivalo) in dve prekrizani škofovski palici, vendar sem vedno našel le polovico pole (list), tako da nisem vedel, kaj je na drugi polovici pole. Vodni znak se mi je zdel podoben znaku, ki ga je uporabljal Anton Štiben, zato sem vseskozi sumil, da je to papir, ki je bil izdelan v loški papirnici.¹² Ker pa nisem našel takšnega papirja pred letom 1770, sem počasi opustil to misel.

Vodni znak »črnc« Antona Grundnerja, datum 28. 1. 1778 (NŠALj, župnija Škofja Loka, fasc. 390)

sredina levo

sredina desno

Vodni znak Antona Grundnerja — poštni rog s krono, datum: 28. 1. 1778 (NŠALj, župnija Škofja Loka, fasc. 390)

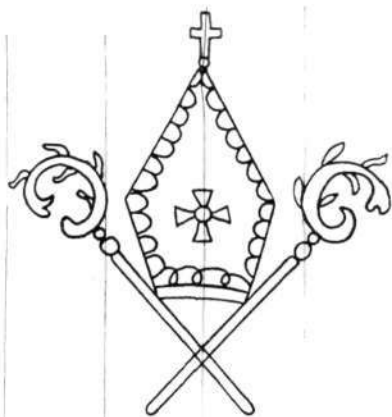
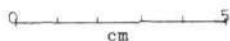
Pri raziskavi zgodovine loške papirnice sem si pomagal s filigranografijo. Če je bil Anton Grundner papirničar, je moral uporabljati poleg vodnega znaka inicialki AG. Sistematično sem pričel iskati papir s takšnim vodnim znakom v obdobju 1770—1785. Ker je bila loška papirnica majhna, zato naj bi bil ta papir razširjen predvsem v loškem gospostvu. Pregledal sem dopise župnije Škofja Loka, ki jih je pošiljala škofu v Ljubljano. Listine so shranjene v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani. V papirju z letnico 1778 sem našel vodni znak z inicialkami AG, na drugi polovici pole pa je bila človeška glava s krono.¹³ Pomislil sem na škofjeloški grb, v katerem je črnc s krono na glavi, kar je morda le slučajnost, ki še ne pomeni dokaza. Nato sem našel z isto letnico (1778) vodni znak z inicialkami AG, na drugi polovici pole pa je bil poštni rog in krona nad njim.¹⁴ Poštni rog so papirničarji uporabljali za oznako »poštne-ga« papirja, ki je bil takrat ena izmed kvalitetnejših vrst pisalnega papirja. Med dopisi starološke župnije sem našel med listinami, ki niso datirane, končno celo polo papirja, na kateri je na eni polovici mitra s prekrizanima škofovski-ma palicama, na drugi polovici pa — presenečenje — inicialki AG.¹⁵ Žal mi je bilo, da si nisem zapisoval vseh letnic na papirju s tem vodnim znakom, ki pa sem ga do sedaj našel le na polovicah pole. Z najdbama vodnih znakov »škofovskega« in »črnca« iz škofjeloškega grba v listinah loških župnij smo dokazali, da je bil Anton Grundner papirničar in da je loška papirnica delovala še po letu 1770.

V arhivu loškega gospostva, ki ga hranijo v Arhivu Slovenije v Ljubljani, sem tudi našel vodne znake, ki sem jih opisal zgoraj.¹⁶ V drugih fondih ne zasledimo teh treh vodnih znakov, kar pomeni, da je bil papir loške papirnice razšir-jen le v loškem gospostvu. Loška papirnica je bila zaradi majhne proizvodnje bolj lokalnega pomena, zato je razumljivo, zakaj je ni v statistikah in dopisih.

Vemo tudi, da je želel imeti komerčni konses na Gorenjskem novo pa-pirnico, saj je loška papirnica le životarila. O tej želji je komerčni konses po-

sredina levo

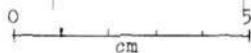

sredina desno

»Skofovski« vodni znak Antona Grundnerja, brez datuma (NŠALj, župnija Stara Loka, fasc. 317)

sredina levo

sredina desno

Vodni znak Antona Grundnerja na »poštнем« papirju, datum: 20. 8. 1782 (NŠALj, župnija Skofja Loka, fasc. 390)

ročal cesarici Mariji Tereziji že leta 1764, vendar na noben način niso našli založnika.¹⁷

To željo o ustanovitvi nove papirnice na Gorenjskem bolj razumemo, če si ogledamo podrobnejše odgovor glavarja za Gorenjsko, ki mora poročati komerčnemu konsesu o tem, kako se uvaja papirniški red iz leta 1754. Leta 1759 se je namreč ta papirničarski red razširil tudi na notranjeavstrijske dežele. Glavar za Gorenjsko je poročal komerčnemu konsesu, da je na Gorenjskem papirnica v loškem gospodstvu in da je postavljena ob potoku z nestanovitno vodo, zato se zanjo sploh ne morejo uporabljati predpisi papirničarskega reda. Priloženo je poročilo, napisano v Loki, 8. avgusta 1760, napisal pa ga je Maksimilijan Paumgarten, loški glavar. Papirnica je izdelovala le še pivnik in črn papir (izdelan iz »črnih« cunj). Papirničar ni imel niti izučenega pomočnika. Komerčni konses je upošteval prošnjo in je poročal Mariji Tereziji le o dveh papirnicah na Kranjskem leta 1760: o žužemberški in radeški.¹⁸

Zanimivo je, zakaj loška papirnica ni nikoli omenjena v sporih radeškega in žužemberškega papirničarja v zvezi z zbiranjem cunj za izdelavo papirja. Tudi v letih 1773 in 1774, ko vemo, da je bil v loški papirnici papirničar Anton Grundner, je potekal spor med radeškim in žužemberškim papirničarjem. Vendar se nikoli ni omenila loška papirnica.¹⁹ Izdelovala je tako malo papirja, da se papirničarja sploh nista zmenila za njega, saj je večina cunj odšla v Benetke.

Ljudsko izročilo

O propadu loške papirnice pa govori tudi ljudsko izročilo. Informatorji (predvsem Katarina Mlinar in Janez Hafner) so povedali, da je loški papirničar zaradi preslabotnega potoka (Mrzli potok) obupal, vse skupaj prodal in odšel v Goričane, kjer naj bi zgradil novo papirnico. Z najdbo dokumenta iz leta 1785 se je izkazalo, da je loška papirnica povezana z goričansko papirnico in da je 200-letno ljudsko izročilo še kako resen vir za pričetek zgodovinske raziskave.

Sklep

V sklepu članka Loška papirnica (Loški razgledi 1985)²⁰ sem zapisal, da raziskava zgodovine loške papirnice še ni dokončana. Res ni bilo dovolj dobro obdelano obdobje od 1770 do okoli 1800.

Dokument iz leta 1785 je neraziskano obdobje prepolovil, saj iz njega izvemo, da je kasnejši lastnik goričanske papirnice prodal kajžo bivše papirnice.

V rojstnih knjigah sem našel v letih 1773 in 1774 v papirnici Antona Grundnerja, za katerega pa ne vemo, kaj je. Z raziskavo vodnih znakov v papirju tega obdobja (1770—1785) sem dokazal, da je bil Anton Grundner papirničar v loški papirnici, saj najdemo vodne znake loške papirnice. Dva od njih nam pomagata dokazati, da je loška papirnica delovala vsaj leta 1773 in 1774. To je »škofovski« vodni znak in vodni znak »črnc«. Prvi pove, da je loška papirnica podložna loškemu gospodstvu, le to pa je v lasti freisinškega škofa, drugi pa je vzet iz škofjeloškega grba.

Tudi s tem dodatkom k zgodovini loške papirnice še vedno ni končana raziskava, saj ni dovolj dokumentirano obdobje 1771—1785. Pregledati moramo še arhiv loškega gospodstva v Münchnu in morda bomo našli še kakšne vodne znake, ki bi lahko razkrili še ne dovolj raziskano obdobje.

- ¹ Darko Cafuta: Loška papirnica, Loški razgledi 32, 1985, str. 137—152, Škofja Loka.
- ² Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NŠALj), spisi Goričane, fasc. 7, 28 (Verbri-fungs protocol).
- ³ Arhiv SR Slovenije (AS), Graščina Škofja Loka (Gr. A II), knjiga 48.
- ⁴ Glej opombo 3.
- ⁵ Glej opombo 3.
- ⁶ AS, Gr. A II, knjiga 49.
- ⁷ NŠALj, Poročna knjiga Stara Loka (Sv. Jurij) 1750—1808.
- ⁸ Glej opombo 1.
- ⁹ Še neobjavljene ugotovitve iz posebne raziskave avtorja tega članka.
- ¹⁰ NŠALj, Rojstna knjiga Stara Loka (Sv. Jurij) 1735—1823.
- ¹¹ Glej opombo 10.
- ¹² Glej opombo 1.
- ¹³ NŠALj, župnija Škofja Loka, fasc. 390.
- ¹⁴ Glej opombo 13.
- ¹⁵ NŠALj, župnija Stara Loka, fasc. 317.
- ¹⁶ AS, Gr. A II, fasc. 3.
- ¹⁷ AS, Komerčna komisija, Lit O No 1, vol. 1.
- ¹⁸ AS, Deželno glavarstvo za Kranjsko, škatla 56.
- ¹⁹ Glej opombo 18.
- ²⁰ Glej opombo 1.

Zusammenfassung

BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER PAPIERMÜHLE ZU LOKA

Im Beitrag Die Papiermühle zu Loka (Loški razgledi 32, 1985) war der Zeitabschnitt von 1770 bis um 1800 nicht genügend gut bearbeitet. Beim Durchschauen der Protokolle über die Urkunden der Untertanen in der Herrschaft Lack fand ich drei Akte, die die Besitzverhältnisse in diesem Zeitabschnitt aufdecken. Es zeigt sich ein Zusammenhang des Untergangs der Papiermühle zu Lack und der Papiermühle von Goričane (Görtschach). Johann Schwerer, der Besitzer der Papiermühle von Goričane im Jahre 1788, tauschte nämlich am 17. Mai 1785 die Keische Stara Loka 64 (einst Papiermühle) für einen Holzanteil im Wald mit Gregor Hafner.

Bei der Forschung der Geburtenbücher und der Wasserzeichen im Urkundenpapier der Herrschaft Lack und der kirchlichen Organisationen finden wir ein Papier mit einem Wasserzeichen, mit dem sich beweisen läßt, daß in den Jahren 1773 und 1774 in der Papiermühle zu Lack Anton Grundner als Papiermacher tätig war. Das »bischöfliche« Wasserzeichen, die Mitra und zwei überkreuzten Bischofsstäbe auf der einen Seite und die Initialen AG auf der anderen Seite symbolisieren die Untertänigkeit des Papiermachers der Herrschaft Lack und dem Bischof von Freising. Das Wasserzeichen »der Mohr« ist jedoch interessant, weil der Schwarze aus dem Wappen Škofja Loka stammt.

Die Geschichte der Papiermühle zu Lack ist noch nicht beendet, da der Zeitabschnitt 1770—1785 noch zu wenig erforscht ist.